

Renata Lorenzina iz 2013., monografija *Nogometni klub Štinjan 1933. – 2013.* vrijedan je prinos povijesti nogometa i sporta općenito na Puljštini.

Igor Jovanović

Stjepan Cek, *Uspomene na svećeničke godine u Istri, 1937.- 1965.*

Zagreb: Glas Koncila / Matica hrvatska – ogranak u Lanišću, 2013., 89 str.

U povodu proglašenja Sluge Božjega Miroslava Bulešića blaženim u pulskoj Areni 28. rujna 2013., u izdanju je Glasa Koncila i Matice hrvatske – ogranka u Lanišću iz tiska izišla omanja knjiga svećenika Stjepana Ceka *Uspomene na svećeničke godine u Istri, 1937.-1965.* Iz „Predgovora“ (5-6) mons. Ivana Miklenića, glavnoga urednika *Glasa Koncila*, doznajemo da se radi o Cekovim rukopisnim uspomnama naslovljenim *Štefan Cek, Moje življenje*, čiji se original čuva u Biskupijskom arhivu u Kopru. Po povratku u rodnu Sloveniju, za vrijeme župnikovanja u Dekanima, Cek je, prema vlastitom priznanju, na nagovor prijatelja, svećenika Zvonimira Brumnića, napisao svoje sjećanje na godine provedene u Istri po raznim župama.

Na početku autor donosi nekoliko sažetih informacija o svojem životu. Rođen je u Hrušici, u župi Podgrad u Tršćanskoj i Koparskoj biskupiji, u brojnoj obitelji: imao je 11 braće i sestara. Gimnaziju je završio u malom sjemeništu u Gorici, a teologiju u Centralnom bogoslovnom sjemeništu, također u Gorici. Za svećenika je zaređen 27. ožujka 1937., a iste godine imenovan je upraviteljem župe u Kašćergi. Do odlaska iz Istre Cek je svećeničku službu obavljao u ukupno 11 župa, ponekad istovremeno u dvije ili tri. O svom boravku u svakoj od njih ostavio je nekoliko zanimljivih zapisa koji bi se, možda, mogli sažeti pod naslov „Križni put »slavenskoga« svećenika u doba dvaju totalitarizama: fašizma i komunizma“.

U Kašćergi (8-9), svojoj prvoj župi, Cek bilježi razloge zbog kojih je smetao fašističkom režimu. Među vjernicima je širio vjerski list na hrvatskom jeziku *Glasnik Srca Isusova*, otkrio je natpise na tom jeziku na križnom putu u mjesnoj crkvi, koji su namjerno bili prekriveni, a kao vlasnik jedinoga radiouređaja u župi nedjeljom ga je stavljao na prozor župnoga stana da bi vjernici mogli slušati hrvatski program. Bilo je to dovoljno da policija u Puli dostavi pritužbe biskupu Santinu protiv novoga upravitelja župe, zaprijetivši

da će ga internirati ako ga biskup ne premjesti. Svjestan ozbiljnosti prijetnji, Santin je Ceka premjestio u župu Brest, odakle je upravljao i susjednom župom Slum (10). Na jezgrovit način, bez kompliciranih rečeničnih konstrukcija, Cek navodi kako se i u Slumu politika umiješala u njegov život. U biskupiji u Trstu položio je župnički ispit te se nadao da će biti imenovan župnikom, što je onda značilo određenu sigurnost, biskup ga nije mogao tek tako premjestiti, a imao je pravo i na veću plaću. Od toga ipak nije bilo ništa jer, prema konkordatu između Italije i Svete Stolice, za imenovanje župnika trebalo je dopuštenje vlasti. Budući da je Cek već ranije prozvan zbog širenja hrvatskoga tiska, Prefektura Istre u Puli uskratila je tu dozvolu. Kada ni nakon intervencije biskupa Santina Prefektura nije promijenila odluku, Santin je Ceku, na njegov zahtjev, nakon samo dvije godine provedene u Brestu, dodijelio župu Dolenja Vas, odakle je upravljao i župama Vranja i Boljun (11-19).

Četverogodišnji Cekov boravak u navedenim župama (1942. – 1946.) obilježila su dramatična ratna zbivanja i prva poratna godina, o čemu svjedoči na živ, zanimljiv i slikovit način. Njega ne zanimaju velike ideologije, ratni ciljevi zaraćenih, njihovi obračuni. U vremenu prolazaka i smjena triju vojski u Istri, talijanske fašističke, njemačke nacističke i domaće partizanske, izabrao je taktiku prihvaćanja svakoga, ali ne i priklanjanja, sve s ciljem spašavanja svojih župljana, koji su se našli na udaru sukobljenih vojnih formacija. Najkrupnija njegova akcija, a bilo je i drugih manjih, bilo je zagovaranje i spašavanje osamnaestorice župljana koje su Nijemci zarobili i odveli u Pulu pod optužbom da su surađivali s partizanima. Kasnije će Cekova uspješna zauzimanja za oslobađanje župljana ili posjeti vojnicima u Trstu biti protumačeni kao suradnja s okupatorom.

Kad su završile ratne godine, župnik triju župa ponadao se da „započinje vrijeme obnove u miru i slozi“. Ne precizira, no zacijelo je mislio i na materijalnu i na duhovnu obnovu. Koliko je sam Cek u toj obnovi sudjelovao, možemo samo pretpostavljati. Sigurno je da je, kao i u vrijeme rata, nastojao ljudima izmučenima ratnim strahotama, gubitkom najmilijih, krova nad glavom (Vranju su, primjerice, Nijemci spalili) pružiti utjehu i podići „koljena klecava“. U jesen 1946. dobiva dekret o premještanju u župu Lanišće (20-35). Sve do tragičnih događaja u Lanišću 24. kolovoza 1947., poznatih kao „Krvava krizma u Lanišću“, Cek je i u novoj župi obavljao ono što spada na jednoga župnika. Međutim, nekima je sama njegova nazočnost

smetala. Prema Cekovim zapisima, na Božić 1947. kroz prozor crkve doletio je kamen veličine šake, a prilikom prebrojavanja milostinje naišao je na papirić na kojem je pisalo: „Doli svećenici i reakcija. Smrt popovima i bandi“. Njegova odlučnost da se župna dvorana ne može rabiti za održavanje plesa nego samo za održavanje vjeronauka, bila je samo potvrda kako je pop protiv naroda i njegove vlasti.

Cekovi zapisi o događajima prije, za vrijeme i neposredno poslije krizme u Lanišću na blagdan sv. Bartula 24. kolovoza 1947. nose pečat sudionika i promatrača tih događaja. Vrijedan je pozornosti svaki detalj, no posebno je dojmljiv opis tragičnih zbivanja u župnoj kući nakon što su „provokatori“ provalili u nju po završetku krizme: „U kući je bjesnio pakao. Strašne psovke, urlanje, razbijanje stakla, posuda. Ja – tvrd. Rulja trči po stubama na prvi kat. Lupa, razbija, urla. Dugo to trajalo. Pretražuju valjda sve. Bili su i u potkrovlju i ondje privezali na gredu konop za...? Vraćaju se u prizemlje, idu u dvorište, razbijaju taksi kojim se Ukmar dovezao, vraćaju se natrag, bijesno psuju i urliču: „Gdje je onaj treći vrag? Dva smo već regulali, kud se treći sakrio?“ Tako je Cek opisao „atmosfera“ u kojoj se dogodilo ubojstvo svećenika Miroslava Bulešića, teško ranjavanje djelatnika krizme i biskupova delegata Jakoba Ukmara i vlastito spašavanje skrivanjem ispod unutrašnjih stuba u župnom stanu.

Poštujući kronologiju zbivanja, Cek opisuje vrijeme provedeno u istražnom zatvoru u Pazinu, Buzetu, pa ponovno u Pazinu (36–40), ispitivanja „po danu i noći“ te izricanje presude 2. listopada 1947. godine. Optužen za četiri krivična djela protiv države i naroda, jasno, sva četiri „dokazana“, Cek je osuđen na šest godina zatvora. Cjelokupnu kaznu izdržao je u KPD Stara Gradiška. Na sedam stranica (41–47) sažeta je kalvarija kroz koju je morao proći za šestogodišnjega robijanja u tom zloglasnom zatvoru. Već prve godine boravka u Staroj Gradiški zatvorske vlasti ponudile su mu suradnju uza zamamno obećanje da će u slučaju prihvatanja za 15 dana biti na slobodi. Rečeno mu je da bi ta suradnja značila praćenje svećeničkih razgovora, zapisivanje njihova sadržaja i potajno dostavljanje papirića stražarima. Cek je hrabro odbio: „Špijun svoje braće da budem? Nikada!“ Odgovoreno mu je neka ide i da će u zatvoru ostati do kraja. Tako je i bilo: točno na šestu godišnjicu uhićenja Cek je, izdržavši kaznu u cijelosti, napustio starogradišku kaznionicu. Ispred zgrade su ga dočekali brat, sestra i sestrin muž. U Okučanima se ukrcao na vlak za Rijeku. Za vrijeme puto-

vanja stalno ga je pritiskala misao da će ga na kraju puta netko dočekati i ponovno uhititi.

Potrebu dužega odmora i oporavka nije mogao ispuniti. Tek što je u Sežani dobio osobnu iskaznicu s kojom se mogao uklopiti „u život slobodna čovjeka“, stavio se na raspolaganje biskupu Nežiću, koji ga šalje u Karojbu da zamijeni dotadašnjega župnika Ivana Bartolića (48-50). Nakon Karojbe služio je u Pićnu, Lindaru te na kraju u Novigradu i Lovrečici. O boravku u svakoj od tih župa ostavio je kratke crtice. Kao „dokazani“ „narodni neprijatelj“ u svim je župama bio pod posebnim nadzorom UDBA-e. Upravo se Cekovi zapisi o odnosu vlasti prema njemu kao seoskom župniku čine posebno vrijednima, i to iz dva razloga. S jedne strane radi se o modelu vječnoga demoniziranja „narodnoga neprijatelja“ (jednom neprijatelj – uvijek neprijatelj), a s druge strane u tim zapisima autor nigdje ne pokazuje ostrašćenosti ili animoziteta prema onima koji ga progone. Vjerojatno je to posljedica unutrašnje katarze, koju je prošao ne samo kroz starogradišku kaznionicu, nego i kroz čitav svoj župnički život.

Iako je imao propisanu „zelenu“ osobnu iskaznicu, dobivenu u Sežani i potrebnu za boravak u pograničnoj zoni, Cek je protjeran iz Karojbe uz objašnjenje da nema potrebnih dokumenata. Čitavu „odiseju“ oko „zelene“ iskaznice opisao je dosta zorno. Nije pomoglo ni dokazivanje da se stanovnici rođeni u pograničnoj zoni mogu i bez posebnih dozvola kretati po njoj. U obrazloženju presude je napisano: „U pograničnoj zoni jednog kotara mogu se slobodno kretati bez dozvole samo stanovnici susjednih pograničnih kotareva. Kotar Sežana nije susjedni sa kotarom Pazin.“ Uzaludno je bilo nastojanje Jakova Juričića, šefa Odsjeka za unutrašnje poslove NO Kotara Pazin, da u razgovoru „u četiri oka“ pridobije Ceka na suradnju. Pred njim je stajao svećenik odgojen u duhu Pija X. i njegove borbe protiv modernizma te uvjerenja da svećenici moraju, sve do samožrtvovanja, biti na prvoj crti obrane napadnute „Petrove lađe“.

Da bi zaštitio Ceka od daljnjih pritisaka, biskup Nežić ga je premjestio u Pićan (51-53), čiji se župnik Ante Merlić nalazio na izdržavanju zatvorske kazne. Stari poznanik suda, UDBA-e i Odsjeka za unutrašnje poslove ni u Pićnu nije imao mira. Dolazili su mu u kuću članovi Partije i prijetili mu kako neće dopustiti da na području njihove općine rade ljudi koji su osuđivani i kojima su oduzeta građanska prava. Drugi put su ga upozoravali da nema pravo okupljati djecu i držati im vjeronauk, a kod blagoslova kuća

može posjetiti samo one obitelji koje su ga prethodno pozvale da ih posjeti.

Nakon nešto više od mjesec dana, po završetku vojne vježbe, Cek se vratio u Pićan. Kako je u međuvremenu iz zatvora izišao pićanski župnik Ante Merlić, biskup mu je dodijelio župu Lindar (54–55). Za četverogodišnjega boravaka u Lindaru dva se puta našao pred sucem za prekršaje. Prvi put zato što je na korizmenoj propovijedi 1957., aludirajući na smrt Moše Pijade, upozorio na neizvjesnost smrti. Na temelju iznudenih potpisa dviju djevojaka da je u spomenutoj propovijedi vrijeđao Mošu Pijadu „govoreći da je umro zbog toga što nije vjerovao“, kažnjen je globom od 10.000 dinara. Drugi mu je put određena jednaka kazna zato što je u župnom stanu primao darove u naturi.

Od 1958. do odlaska u Sloveniju 1965. Cek je upravljao župama Novigrad i Lovrečica (56–67). Iz te sedmogodišnje, zadnje postaje svojega križnog puta u Istri, ponovno se osvrće na neke probleme s vlašću. Susret Ceka s Antom Rotimom, načelnikom pulske UDBA-e, zorno dočarava atmosferu u kojoj su se odvijali susreti predstavnika državnoga represivnog aparata i „službenika svetoga“. Rotim nastupa kao čovjek u čijim su rukama „i škare i platno“. Želeći impresionirati Ceka, lažno se predstavlja kao onaj koji ga je ispitivao na sudskom procesu u Pazinu 1947. godine. Kad ga je Cek demantirao, spominjući drugu dvojicu „isljednika“, Rotim mrtav hladan prelazi na stvar. Razlog posjeta su razne anonimne prijave na Cekov račun.

Na poziv iz Koparske biskupije, osjetivši da više nije toliko potreban u Istri, Cek se vratio u rodnu Sloveniju. Dirljivim riječima i punim topline oprostio se od Istre: „Istro moja ljubljena; Istro napojena i znojem i suzama i nevinom krvlju, zbogom! Nije mi žao što sam te upoznao. Na rastanku zazivam na te more Božjeg blagoslova“. Župnikovao je potom u Šmarju i Dekanima. Godine 1985. završio je svoj ovozemaljski hod posut trnjem zatvora i progona.

Na kraju *Uspomena* nalaze se tri priloga: „Životopis Stjepana Ceka“ (68–69), preuzet iz *Primorskoga slovenskoga biografskog leksikona*, preslik nekoliko stranica Cekova rukopisa (70–75), preslik prve, druge i zadnje stranice Optužnice te preslik Presude protiv Ceka i Laniščana (76–88). Iako opsegom nevelike, Cekove *Uspomene na svećeničke dane u Istri, 1937.–1965.* dragocjeno su svjedočanstvo o odnosu dvaju totalitarizama prema Katoličkoj crkvi i njezinim službenicima. Dakako, tu su i neki zanimljivi detalji iz

crkveno-vjerskoga, društvenoga, političkoga i vojnoga života malih, rubnih istarskih župa u prijelomnim ratnim i poratnim vremenima.

Stipan Trogrlić

Jože Pirjevec, Darko Dukovski, Nevenka Troha, Gorazd Bajc, Guido Franzinetti, *Fojbe*, ur. Tine Logar, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012., 384 str.

Slovensko izdanje djela *Foibe. Una storia d'Italia*, izdanoga u nakladi torinske kuće Einaudi 2009., podijeljeno je na pet poglavlja, od kojih je svako napisao po jedan od autora. Glavni autor, odnosno autor njezina većega dijela, slovenski akademik Jože Pirjevec okupio je oko sebe talijanske, slovenske i hrvatske znanstvenike koji su dali značajan prinos u pokušaju rasvjetljavanja problema *fojbi*, nakon gotovo 80 godina i dalje vrlo aktualnoga, provokativnoga i, dakako, ispolitiziranoga jer se uza nj vežu razne manipulacije, mistifikacije i sukobi. Upravo zato ova knjiga ima vrlo velik značaj s obzirom na to da je Pirjevec, u suradnji s ostalim autorima tekstova, pokušao taj problem staviti u kontekst vremena iznoseći isključivo provjerene podatke, bez nagađanja i prostora za manipulaciju.

Glavni dio knjige čini poglavlje „Fojbe: katera resnica?“ („Fojbe: koja istina?“, 25-241) Jože Pirjevca. Kako bi dobio potpun uvid u događaje i povijest odnosa između romanskoga (talijanskoga) i slavenskoga (hrvatskoga i slovenskoga) stanovništva na području Julijske krajine te da bi čitatelju ponudio širi kontekst društvenih i političkih događaja i procesa, autor poglavlje započinje sa završnim razdobljem vladavine Venecije, kada su jadranski Slaveni od putopisaca romantičarski bili doživljavani kao „dobri divljaci“. Predstavio je potom društvene i političke procese koji su se događali tijekom 19. stoljeća, kada je rađanje talijanskoga nacionalizma uzrokovalo tumačenja o inferiornosti Slavena i potrebi njihove talijanizacije. Dolazak talijanske vlasti nakon Prvoga svjetskog rata i pojava fašizma do kraja su zaoštrili međunarodne odnose uskraćujući nacionalna prava Hrvata i Slovenaca. Kapitulacija Italije u rujnu 1943. naglo je prekinula to stanje. Kaotičan raspad državnoga aparata omogućio je organizirana i neorganizirana uhićivanja te ubojstva fašista i drugih osoba povezanih s dotadašnjom vlašću, osobito nakon vije-